

**İSTANBUL HÜKÛMETİ'NİN KUVÂ-YI MİLLÎYE HAREKETİNİ
BÖLME TEŞEBBÛSÜ:**

**JANDARMA UMUM KUMANDANI KEMAL PAŞA'NIN
BATI ANADOLU GEZİSİ VE SONUÇLARI**

Dr. Haluk SELVİ

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanması Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilâtında büyük değişikliklere sebep olmuş, savaşın uzamasından sorumlu tutulan İttihad ve Terakki Fırkası'na mensup idareciler hızlı bir şekilde yönetimden uzaklaştırılmışlardır. Bundan sonra Osmanlı Devleti hükûmetlerini, İtilâf Devletlerine, özellikle İngiltere'ye yakın olduğuna inanılan ve onların istediği kişiler kurmuşlardır. Birinci Damad Ferit Paşa Hükûmeti'nin 4 Mart 1919'da kurulması böyle bir teşebbüsün neticesidir ve bu hükûmet Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarından oluşmuştur.

Damad Ferit Hükûmeti ilk iş olarak, İttihad ve Terakki Fırkası'na mensup olanları takibe başlamış ve siyasî yollardan Osmanlı toprak bütünlüğünü sağlamayı hedeflemiştir. Hükûmetin bu konudaki bütün çabalarına rağmen, İzmir 15 Mayıs 1919'da Yunan askerî kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, bu işgal hükûmetin istifasına sebep olmuştur. Fakat yeni hükûmeti kurma görevi yine aynı şahsa verilmiş, 19 Mayıs'ta kurulan yeni hükûmet diğerinden pek farklı olmamıştır.

İzmir'in işgali ve hükûmetin büyük bir acz içerisinde olması Anadolu halkını harekete geçirmiş ve çeşitli şekillerde bu işgali protesto etmelerine

* Celal Bayar Üniv. Fen. Ed. Fak. Tarih Bölümü.

sebeplere olmuştur. Ayrıca, Yunanlıların Batı Anadolu'da hızlı bir şekilde ilerlemeleri ve işgallerine devam ederek Urla, Çeşme, Torbalı, Menemen, Manisa, Aydın, Tire, Ayvalık ve Bergama'yı ele geçirmeleri, bölgede büyük bir mezalime başlamaları Batı Anadolu halkını işgallere karşı koymaları gerektiği konusunda birleştirmişti. Bu fikir etrafında toplananlar çeşitli cemiyetler kurarak ve Kuvâ-yı Milliye'yi teşkil ederek çalışmalarını sürdürdüler.

Aslında, Batı Anadolu bölgesinde daha İzmir işgal edilmeden önce milli teşkilatlanmaya gidilmiş, 6 Kasım 1918'de İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti gayri resmî olarak kurulmuş, 14 Aralık 1918'de resmî hüviyete kavuşmuştu. Cemiyet, 17 Mart 1918'de büyük kongresini İzmir, Aydın, Denizli, Manisa, Muğla, Balıkesir ve ilçelerinden katılan yüzlerce delege ile yaptı. Bu kongrede, Aydın Vilâyeti, Karesi ve Menteşe sancaklarının yüzde sekseninin Türk olduğu ve Türk halkının bu bölgeyi gerekirse silahla savunacağı bildiriliyordu. Cemiyet, Hürriyet ve İtilâf Fırkası taraftarlarınca ittihatçılıkla itham edilmiş, İzmir'in işgalinden sonra merkezini İstanbul'a taşımak zorunda kalmıştı¹:

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, İzmir ve civarındaki Yunan işgaline mani olamamış, fakat özellikle Büyük Kongre'de alınan kararlarla Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'nin temelini oluşturmuştur. İzmir'in işgali ve bölgedeki Rum vahşeti Kuvâ-yı Milliye'yi fikir sahasından eylem safhasına geçirmiştir. Bölgede millî teşkilâtın temelini daha önceki tarihlerde dağlarda çetecilik yapan, Yunan işgali ile birlikte şehre inerek halkı etrafında toplayan efeler teşkil eder. Demirci Mehmed Efe, Yörük Ali Efe ve Gökçen Hüseyin Efe bölgedeki millî kuvvetlerin başındaki efelerdendir. Bunlarla beraber, bu bölgeye gelen Osmanlı subay ve erlerini bünyesinde toplayan düzenli birlikleri de unutmamak gerekir. Albay Bekir Sami Bey, Albay Kâzım (Özalp), Albay Mehmet Şefik (Aker) burada faal bir şekilde çalışan asker idarecilerdir. Ayrıca buradaki mülkî

¹ Tarih Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)*, İst.1952, s.481-483; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, c.V, İst.1968, s.1630-1634.

idareciler ve sonradan gelen siviller (Celal (Bayar) gibi) de millî teşkilâtlanmada etkili olmuşlardır. Asker ve sivil idareciler daha çok ittihatçı olarak suçlanacaklardır².

Batı Anadolu halkı bu şekilde bir teşkilâtlanmaya giderken Doğu Anadolu'da da hızlı bir millî teşkilât kendisini gösteriyordu. Buradaki teşkilâtlanma Büyük Ermenistan ve Rum Pontus devletlerinin kurulmasına karşı oluşmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak bu hareketin başına geçmesi hükûmeti daha çok endişelendirmişti. Çünkü, M.Kemal Paşa'nın, hükûmeti ve hatta devletin idare tarzını değiştirebileceğine inanılıyordu. Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliye hareketi için aynı şeyleri söylemek mümkün değildi, bu harekete baş olabilecek birisi yoktu ve dağınık bir şekilde idare ediliyordu. Bu sebeple Batı Anadolu'daki hareket İstanbul için daha zararsız görülüyordu³.

Anadolu halkının millî bir birlik etrafında toplanmaya başlaması ve hareketin başarıya ulaşacağı fikrini İttihad ve Terakki Fırkası'nın tekrar idareyi ele geçireceği şeklinde değerlendiren Hürriyet ve İtilâf Fırkası taraftarları her fırsatta bu harekete engel olarak, hareket içerisinde fitne çıkararak başarısızlığa uğratmaya çalışmıştır. Bu tip fırkacılık mücadeleleri hareket içerisinde çözülmesi çok zor olan problemler ortaya çıkaracaktır.

Damad Ferid Hükûmeti, Osmanlı askerî kadrolarının hızlı bir şekilde kendisine karşı teşkilâtlandığını görüyor ve buna çözüm yolları arıyordu. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Şile, Bursa, Aydın havalisinde asker kaçaklarının sık sık eşkiyalık yaptıklarına dikkat çekerek İstanbul'dan gönderilen jandarmalarla bunun önüne geçebileceğini umuyor, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey 2 Mayıs 1919'da 20.000 olan jandarma sayısının 27.000'e yükseldiğini ve 35.000'e yükseleceğini, ayrıca jandarmanın maddî durumunun da iyileştirileceğini söylüyordu⁴. Böylece İstanbul Hükûmeti'nin

2 Kâzım Özalp, *Millî Mücadelede*, I, Ankara, 1988; M.Şefik Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cıdali*, c.II, Ankara 1937; Bayar, *Ben de Yazdım*, c.V-VI, İstanbul, 1968.

3 Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, I, İst., 1992,

4 Akşin, *İstanbul Hükûmetleri*, I, s.247.

Anadolu'da hangi güce dayanacağı ortaya çıkıyor, Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan Jandarma Umum Kumandanlığı onlar için ayrı bir önem kazanıyordu.

Nisan ayı içerisinde düzenlenmiş olan Jandarma Teşkilât Projesi, Jandarma Genel Müfettişi General Foulon ile ortaklaşa uygulanmaya konulmuş, bu uygulama subay ve erlerin yardımıyla vilâyetlerde tatbika başlamıştı⁵. Dahiliye Nazırının vaadettiği maaş zammı 26 Temmuz 1919'da gerçekleştirilmiş, yüzbaşıya kadar olan jandarmalara yüzde yüz zam yapılmıştı⁶. Doğu Anadolu'da subaylara ve memurlara beş-altı aydan beri para bulunamazken⁷ Dahiliye Nezareti'nin böyle bir karar alması hükûmetin jandarma teşkilâtına ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Jandarma teşkilâtıyla ilgili diğer önemli bir gelişme de Jandarma Umum Kumandanı Kemal Bey'in rütbesinin miralaylıktan mirlivalığa yükseltilmesiydi⁸. Bu terfi ile Batı Anadolu'ya önemli bir görevle gönderilecek olan Kemal Bey'in konumunun sağlamaştırılması amaçlanmış olabilirdi⁹.

Hükûmet asayişini sağlamak için jandarma konusunda bu kararları alırken doğuda M.Kemal Paşa'nın, batıda Demirci Mehmed Efe ve Hacı Şükrü Bey'in millî faaliyetleri devam ediyordu. Hükûmet, 21 Nisan 1919'da millî teşkilâtlanmaya karşı kesin tavır alıyordu. Hükûmete göre, hükûmetten ayrı olarak bölgesel direnişlerin hiçbir faydası olmadığı gibi zararı da vardı. Zirâ, İtilâf Devletleri tehditlerini, bu olayları bahane ederek

5 Sabah, 15 Temmuz 1335/1919, No:10655.

6 Sabah, 27 Temmuz 1335/1919, No:10667.

7 ATASE, K.815, D.11/69, F.5; B.O.A. DH.ŞFR. 95/140

8 Miralay Ali Kemal Bey, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Erkan-ı Harbiye Dairesi'nden siyaseten emekliye ayırıldığı subaylardandı. 17 Kasım 1918'de çıkarılan bir kararla göreve dönmesi sağlanmıştı. Bu da mütarekeden sonra kurulan hükûmetlerin İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı yeni bir teşkilât oluşturma girişimlerinin sonucu idi. (Akşin, İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele, I, s.215)

9 Damad Ferid Paşa Hükûmeti'ne yakınlığı ile bilinen Sabah Gazetesi bu haberi okuyucularına şu şekilde duyuruyordu: "Umum Jandarma Kumandanı Miralay Kemal Bey'in rütbesi mirlivalığa terfi buyurulmuştur. Müşürünileyh fart, zekî ve irfan ile mütemeyyiz ricâl-i askeriyemizden olup vazife-i mevdualarında ikdam ve mesâ-i fevkalâdeleri meşhûd olmakda bulunduğundan şu suretle taltifleri mueib-i memnuniyettir." (Sabah, 30 Temmuz 1335/1919, No:10670. Ayrıca bkz. İleri, 31 Temmuz 1335/1919, No:560/178.

gittikçe artıyorlardı. Ayrıca Kuvâ-yı Millîye teşkilâtlanması bir yandan Ege'deki eşkiyalık, efelik, zenginlerden haraç almak, kısaca hükûmete ve düzene başkaldırma geleneğiyle öte yandan İttihatçılığın komitecilik, aşırı milliyetçilik yönüyle İstanbul için son derece zararlıydı. Ege'deki bazı varlıklı Hürriyet ve İtilâf çevrelerinden merkeze gelen şikâyetler bunu gösteriyordu¹⁰.

Batı Anadolu bölgesinde daha önce zorba olan zeybekler, Kuvâ-yı Millîye'ye karışır karışmaz halk zeybek reislerinin taraftarı olmuştu. Jandarma kuvvetleri de bu bölgede vazifelerini terkederek kimi millî kuvvetlere kimi zeybek çetelerine karışmış olduklarından hükûmetin icrâ kuvveti de kalmamıştı. Bu durum Denizli Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Hamdî'nin Jandarma Umum Kumandanlığı'na bir şikâyet raporu göndermesine sebep oldu. Binbaşı Hamdî 16 Temmuz 1919 tarihli raporunda, jandarma depolarında mevcut silah ve cephanenin Kuvâ-yı Millîye tarafından alındığını, Demirci Mehmed Efe'nin ahaliden zorla para ve erzak topladığını, Kuvâ-yı Millîye'nin bu tutumunun memlekette asayişin yok olmasına ve anarşinin baş göstermesine sebep olduğunu, bundan dolayı hükûmetin bölgede hiçbir tesirinin ve icrâ gücünün kalmadığını, bu harekette bir parti parmağının olabileceğini bildiriyordu¹¹. Bu tür raporlardan ve şikâyetlerden sonra Demirci Mehmed Efe ve Hacı Şükrü Bey hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştı.

Denizli ve çevresinden bu şikâyetler gelirken, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in etkisi altında olduğu bilinen Uşak Kaymakamı, Kuvâ-yı Millîye'ye taraftar olan Yüzbaşı Süleyman Sururi ve arkadaşlarını İstanbul'a göndermek üzere tutuklatmıştı. Birkaç gün sonra Uşak Jandarma Ku-

10 Dahiliye Nezareti 10 Temmuz 1919'da Konya Valiliği'ne gönderdiği bir telgrafta, Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin teşkilâtlanmasına kesinlikle izin verilmeyeceğini, hükûmetin siyasî yollarla milletin hakkını müdafaa etmeye çalıştığını bildiriyordu. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî (B.O.A. DH.ŞFR.) 101/19-50). 19 Temmuz'da da Aydın, Balıkesir, Manisa havalisine gönderilen telgrafta, Kuvâ-yı Millîye'nin kesinlikle dağıtılması istenmişti (İstiklâl, 20 Temmuz 1335/1919/1919, No:206).

11 M.Şefik Aker, 57.Tümen ve Aydın Millî Cideli, II, s.183-185. 57.Tümen Komutanı Şefik Bey bu raporu verdikten sonra şöyle diyor: Hulâsa: Bunu söylemek lâzımdır ki, hükûmatı mahalliyyenin kuvayı millîye aleyhindeki iş'arati da hükûmeti merkeziyeyi o zaman kuvvei milliyeyi dağıtmak emrini vermeye saik olan sebeplerden biri olabilir". (Aker, a.g.c. s.185.)

mandanı Yüzbaşı İsmail Bey ve Kuvâ-yı Milliye taraftarları Uşak'ta idareye el koyarak tutukluları serbest bırakmışlardı¹². Haziran ve Temmuz ayları içerisinde meydana gelen bu tür hareketlere karşı İstanbul Hükûmeti'nin bir kuvvet göndereceği söyleniyordu¹³.

İstanbul'a bu şikâyetler ulaşırken Damad Ferid Paşa, Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak için Paris Barış Konferansı'nda bulunuyordu. 15 Temmuz 1919'da, eli boş olarak İstanbul'a döndüğünde Ege Bölgesi ile Doğu Anadolu'nun merkezle irtibatının koptuğunu görmüş, yeni çözüm yolları aramaya başlamıştı. İlk olarak 23 Temmuz'da yeni hükûmetini kurmuş, Dahiliye Nazırlığı'na Adil Bey'i, Harbiye Nazırlığı'na da Nazım Paşa'yı getirmişti. Bundan sonra Anadolu'da incelemelerde bulunmak üzere çeşitli heyetler oluşturuldu. Heyetler, Doğu Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Batı Anadolu'da Demirci Mehmed Efe ve Hacı Şükrü Bey'in hareketlerinin menşei ve mahiyeti hakkında bilgi verecek ve bunların yakalanarak İstanbul'a gönderilmesini temin edeceklerdi¹⁴.

Bu tahkik heyetlerinin Anadolu'ya gönderilmelerinin kararlaştırıldığı 26 Temmuz 1919 tarihinde Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın da Batı Anadolu'ya gönderilmesine karar verildi. Kemal Paşa'nın görevi, daha önce Uşak ve Denizli taraflarından gelen şikâyetleri incelemek, bölgedeki jandarma kadrolarını tamamlamak, Kuvâ-yı Milliye hakkında hükûmete bilgi vermek ve bölgedeki halka nasihat etmektir¹⁵.

Bu son madde Millî Mücadele açısından önemli bir noktaydı. Özellikle Millî Mücadele tarihi için önemli bazı kaynaklar Kemal Paşa'nın Batı Anadolu'ya gönderilmesinin, bu bölgedeki Kuvâ-yı Milliye hareketinin M.Kemal Paşa'nın hareketiyle birleşmesini önlemek için olduğunu kay-

12 ATASE, K.325, D.14/7. F.2, 2-1; HTVD. Yıl:2 (Mart 1953), Sayı:3, Vesika No:46.

13 Balıkesir ve Afşehir Kongreleri ve Hacı Muhittin Çarık'ın Kuvayı Milliye Hatıraları, Ankara, 1967, s.35.

14 B.O.A. Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.) 54-3/24; Meclis-i Vükela Mazbataları (M.V.) 216/86.

15 Aker, 57. Tümen ve Aydın Millî Cideli, II, s.188; Mehmet Arif Bey, Anadolu İnkılâbı (1919-1923), İstanbul, 1992, s.21; Hacı Muhittin Çarık'ın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları, s.28-29; Bayar, Ben de Yazdım, s.7, 2266-2268; Ahmet Akif Tütenk, Millî Mücadelede Denizli, İzmir, 1949, s.31.

detmektedir. Dahiliye Nazırı Adil Bey'in Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesine yakınlaştığına dikkat çeken Sina Akşin'e göre, Erzurum Kongresi ile sistem için zararlı olabilecek bir duruma gelen doğudaki hareket batıdakinden çok daha farklı idi. Batı Kuvâ-yı Milliyesi'nin ise siyasal sistem için hiçbir zararı yoktu ve bu hareketin İstanbul Hükûmeti tarafına çekilmesi gerekiyordu¹⁶. Bu bölgede Galip Hoca takma adı ile millî teşkilâtlanma için çıtışan Celal (Bayar) Bey bu konuda şu yorumu yapıyor: "...Aydm cephesinde olduğu gibi İstanbul Hükûmeti, özellikle Dahiliye Nazırı Adil Bey Balıkesir ve bölgesi Kuvâ-yı Milliyecilerle güya dostâne münasebet kurmak için uğraşıyordu. Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa Kuvâ-yı Milliye'yi avlamak, imkân görürse vurmak için Balıkesir ve Denizli'ye gönderilmişti. ... Ege Kuvâ-yı Milliyesi'ni ele geçirmek, mümkün olduğu taktirde Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile birleşmelerine mâni olmak amacıyla İstanbul Hükûmeti namına hareket eden Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın cepheleri ziyareti ve rolünden bahsetmiştim..."¹⁷. Aşağıda görüleceği üzere bu fikirlerde isabet olduğu anlaşılacaktır.

Bu şartlar altında, Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa bir ay sürecek olan seyahatine 6 Ağustos 1919'da başladı. Kemal Paşa'nın yanında eniştesi erkân-ı harp kaymakamı Mustafa Reha Bey de bulunuyordu¹⁸. 7 Ağustos'ta Bandırma'ya ulaşan Kemal Paşa, burada halkın ileri gelenleriyle görüştükten sonra ertesi gün Balıkesir'e geçti. Balıkesir Belediyesi'nde Hareket-i Millîye Redd-i İlhak Cemiyeti idarecileri Hacim Muhittin (Çarıklı), Vehbi (Bolak), Yörükzâde İbrahim ve Vasıf (Çınar) beylerle bir görüşme yaptı. Bu görüşmede, Balıkesir Hey'et-i Merkeziye

16 Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, s.493-496.

17 Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, c.VIII, s.2474 ve 2515.

18 İleri, 6 Ağustos 1335/1919, No:566/184; Sabah, 7 Ağustos 1335/1919, No: 10678; İstiklâl, 7 Ağustos 1335/1919, No:224. İstanbul basını bu geziyi çok yakından takip etti. Bu A.Kemal Paşa'nın Batı Anadolu'ya gerçekleştirdiği ilk teftiş gezisi değildi. O, Haziran ayında da bu bölgede idi. 6 Haziran'da Alaşehir Jandarma Kumandanı Yusuf Ziya Bey ile görüşmüştü. (Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, s.177. Nusret Bey'e göre Ali Kemal Paşa Babıâli taraftarı idi). Ödemiş'te, hükümet aleyhine çalışan Celal (Bayar) Bey ve Edip Bey'in tutuklanması için kuvvet toplanmış, fakat Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey'in kasten pasif davranması sonucu başarılı olamamıştı. (Bayar, *Ben de Yazdım*, c.VI, s.1735-1737).

mensupları Paşa'ya maksatlarının İstanbulca yanlış anlaşıldığını, kendilerinin Yunanlıların tardından başka bir amaçlarının olmadığını anlattılar. 9 Ağustos'ta yapılan ikinci toplantıda, amaçlarını Paşa'ya tekrar anlatmışlar, Kemal Paşa da onlara yardım edeceğini vaad ederek gayelerini takdir etmiş, yalnız Uşak'ta hükümet aleyhine meydana gelen olayları anlamadığını söyleyince oradakiler, bu olayın Uşak Kaymakamının yanlış bir düşüncesi ve inadı sonucu olduğunu açıklamışlardı¹⁹. Kemal Paşa bu görüşmelerden sonra, 9 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Bandırma ve Balıkesir havalisinde bulunan ahalinin saltanat makamına ve hükümete karşı sadık olduğunu, gayelerinin memleketi, ahalinin can, ırz ve malını Yunan mezaliminden korumaktan ibaret olduğunu yazıyordu²⁰. 13 Ağustos 1919 tarihli raporunda, Sultan Vahdettin'in Morning Post muhabiri ile 15 Temmuz'da yaptığı ve Türkçe gazetelerde yayınlanan, halkın babası olduğu ve onların kendisine güvendiği, Ege bölgesindeki mücadelenin Yunan mezaliminden kaynaklandığı şeklindeki beyanatının halk üzerinde tarif edilemeyecek derecede iyi bir etki yaptığını, Akhisar ve Salihli çevresinde asayişin normal olduğunu, Yunanlıların bu bölgede çok fazla Müslüman kanı döktüğünü, Kuvâ-yı Milliye'nin Karesi'deki gibi olduğunu, ahalinin bir kısmının cephede Yunan tecavüzlerine karşı koymakla, diğerlerinin köylerinde işleriyle meşgul bulunduğunu belirterek mülkî memurların eksikliğinden, askerlerin ötede beride köylü kıyafeti ile perişan bir şekilde dolaşmakta olduğundan ve bunların halk üzerinde kötü etki yaptığından bahsediyordu. Kemal Paşa bu telgrafında ayrıca Uşak hadisesi üzerinde duruyor, Uşak'taki durumun önemli bir olay olmadığını ve kendisinin meseleyi halledebileceğini söylüyordu²¹.

13 Ağustos 1919 akşamı Uşak'a gelen Umum Jandarma Kumandanı Kemal Paşa, şehirde durumun sakin olduğunu, Kuvâ-yı Milliye'nin daha önce uğradığı yerlerdeki gibi teşkilâtlandığını görmüş ve Uşak'taki

19 Hacim Muhittin Çarıkılı'nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları, s.28-29.

20 İleri, II Ağustos 1335/1919, No:572/190.

21 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.4-5.

şikâyete sebep olan olayı araştırmaya başlamıştır.²² Kemal Paşa yaptığı geniş araştırmadan sonra, batıda Yunan işgalinin başlamasıyla Uşak'ta millî müfreze tarafından gözaltına alındığını, bunların eşrafı da hükûmet binasına getirerek görüşüklerini, bunu yapanların başında Jandarma Mülâzımı Giridli Tahsin Efendi'nin bulunduğunu, bu muameleye tahammül edemeyen Uşak Kaymakamının durumu İstanbul'a rapor ederek Burdur'a gitmek üzere olduğunu görmüştü. Bu durumu Dahiliye Nezaretine rapor eden Kemal Paşa, o tarihten itibaren Uşak'ta hükûmet işlerinin ve telgraf haberleşmesinin tamamen millî kuvvetlerin kontrolünde olduğunu ve yaptığı görüşmeler sonunda bu muamelelere bundan sonra kimsenin müdahale etmeyeceğini, kasaba ve kazada sükün ve inzibatın tesis edildiğini, fakat bunun Kuvâ-yı Milliye'nin tamamen halledildiği anlamına gelmemesi gerektiğini, bunun ancak Yunan işgal hareketi durdurulduğunda mümkün olabileceğini belirttikten sonra şöyle diyordu:

“...Mülâzım Tahsin Efendi'nin Uşak'a muvasalatında orada bulunan ve ilk teşkilâtın başlangıcından beri bu işlerle meşgul olduğu anlaşılın Mevki' Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Efendi de hemen kendisine iştirak etmiş ve beş-altı gün evvel Alaşehir Mevki' kumandanı bulunan Yüzbaşı Süleyman Sururi Efendi' yi oraya getirmişler, Tahsin Efendi'nin cepheye hareketinden sonra Uşak ve havalisinde bu hareketi kendileri bilfiil idare etmekte bulunmuşlar ve yardımların toplanması ve sarfına nezaret etmek üzere de mahalli eşraftan oluşan on dört kişilik bir millî hey'et teşkil eylemişlerdir. Şimdiye kadar Uşak Kazası'na beş taksitle verilmek üzere yüzbin lira millî emanet kaydettirilmiş ve bugün birinci taksiti olan otuz bin lira işbu hey'et tarafından toplanıldığı maruzdur”²³.

Kemal Paşa'nın Uşak'ta bulunduğu 13 Ağustos 1919 tarihinde İstanbul Hükûmeti'nde önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiş, Harbiye Nazırı Nazım Paşa Kuvâ-yı Milliye'nin dağıtılması için gerektiği şekilde çalışmadığı gerekçesiyle görevinden alınarak yerine, “Kuvâ-yı Milliye'nin

22 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.3.

23 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.7-8-9.

hakkından geleceğini" iddia eden Süleyman Şefik Paşa tayin edilmiştir²⁴. Yine aynı gün Dahiliye Nazırı Adil Bey, Denizli Mutasarrıflığı'ndan Alaşehir'de toplanacak kongreye engel olunmasını ve millî teşkilâtın hemen dağıtılmasını istemişti²⁵. Hükûmetin aldığı bu kararlar Kuvâ-yı Milliye taraftarlarının moralini bozduğu gibi, bu bölgede bulunan Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın durumu da zorlaştırmıştı.

Hükûmetle Kuvâ-yı Milliye'nin ilişkilerinin böyle kritik bir döneme girdiği zamanda, 15 Ağustos 1919'da Denizli'ye gelen Kemal Paşa buradan Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Dinar'da Uşak kaymakamıyla görüştüğünü, önemli bir hadise olmadığını, son geçtiği yerlerde Saltanat makamına ve hükûmete karşı bir hüremetsizliğin olmadığını, yalnız hükûmetin şimdiye kadar dertlerini dinleyecek bir kişi göndermemesinden dolayı maksatlarının yanlış anlaşıldığını ve bundan üzüntü duyduklarını, şekavetin yüzde seksen azaldığını ve hükûmetin işlerine hiçbir şekilde müdahale edilmediğini bildirmişti²⁶.

Kemal Paşa, Denizli'de ilk olarak Hey'et-i Milliye binasına gitmiş, âzâlarla görüşmüş ve onlara padişahın selamını iletmiştir. Bu görüşme esnasında Kemal Paşa oradakilere, Yunanlılarla çarpışmaktan vazgeçmelerini, bu teşebbüslerinin boşuna olduğunu söylemişti. âzâdan Belveli Yusuf Bey, Aydın'ın yandığını, Padişaha ve hükûmete yalvarmalarının bir netice vermediğini, bu hâlin kendilerinin gözden çıkarıldıkları anlamına geldiğini belirterek bu yüzden silaha sarıldıklarını, kendilerini bundan vazgeçirecek hiçbir kuvvet ve fert olamayacağını ifade etmişti. Kemal Paşa bu sert cevap karşısında oradakileri sakin olmaya davet etmişti. Paşa'nın bu ziyareti ve tavsiyeleri aynı gün Köşk' teki Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı'na bildirilmişti²⁷.

24 Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, 1987, s.234-235; *Sabah*, 15 Ağustos 1335/1919, No:10686.

25 *Hacim Muhittin Çarıkılı'nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s.242.

26 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, İef.6.

27 Tütenk, *Millî Mücadelede Denizli*, s.31.

Kemal Paşa, Denizli'deki bu görüşmeden sonra Kuvâ-yı Milliye liderleri ile görüşmek üzere 16 Ağustos 1919'da Nazilli'ye geçti. Aynı gün Alaşehir Kongresi açılmış ve bölgedeki millî teşkilâtı merkezî bir idareye bağlamayı hedeflemişti. Bu sırada Denizli ve ilçelerinden bazı Kuvâ-yı Milliye muhalifleri tarafından Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'ya çekilen telgraflarda, livayı teşriflerinden duyulan memnuniyet bildirilmiş, Padişaha ve hükûmete hürmet ve ta'zimlerinin iletilmesi istenmişti. İstanbul'da meydana gelen olaylar ve Denizli ve çevresindeki bu hareketlilikten şüphelenen Demirci Mehmed Efe ve Hacı Şükrü Bey, Celal Bey ile görüşerek Kemal Paşa'yı bir müddet için gözaltında tutmaya karar verdiler. Kurtulmasına şart olarak da, 5000 tüfek, 15.000 sandık cephane, 1000 bomba, 4 makineli tüfek, bir kudretli cebel takımı, bin atım cephanesiyle beraber kendilerine teslimini istediler. Bu cephanenin kendilerine teslimi ve Kemal Paşa'nın bunu temin etmesinin imkânsızlığını bilen Celal Bey, böylece olayın mahiyetinin farklı bir şekilde gösterilmesini hedeflemiş olmalıydı²⁸. Bu tutuklama ile Kemal Paşa'nın İstanbul Hükûmeti'nin propagandasını yapmasına izin verilmeyerek Nazilli'de 16/17 Ağustos 1919'da "zeybekçe" esir edildi.

Nazilli'deki durum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey tarafından Çine'de bulunan 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'e bir telgrafla bildirildi. Hacı Şükrü Bey bu telgrafta, Demirci Mehmed Efe ile kendisi hakkında çıkartılan tutuklama emrini ifaya ve hareket-i milîyenin fikrini, düşüncesini incelemeye gelen Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'yı Mehmet Efe ile birlikte Nazilli'de istirahat ve ikamete mecbur ettiklerini, bunun için bazı şartlar ileri sürdüklerini, bu isteklerini iletmek üzere Paşa'nın erkân-ı harp subayı Mustafa Reha Bey'in İstanbul'a gönderildiğini söyledikten sonra şöyle diyordu:

".....Bu adamcağız Kuvâ-yı Milliye'nin takip eylemekte olduğu pürüzsüz ve saf gayeyi kendi kalp ve vicdanları gibi bazı araz ile şaibedar zannediyormuş. Bu mecburî ikameti esnasında herhalde kanaatini tashih

28 Bayar, *Ben de Yazdım*, c. VII, s.2266-2269.

edeceğine şüphe yoktur. Allah İstanbul hükûmetine akıl ve insaf versin. Bu havalide binlerce namus pâyımâl edildi, onbinlerce insan kurşuna dizildi, birçok köyler yakıldı, yıkıldı, yüzbinlerce müslüman açıkta aç ve çıplak, sefaletle pençeleşiyor. Memlekette hiç bir şey olmamış gibi İstanbul sakin ve samit dururken harekâtımızın ne gibi esasa matuf olduğunu bu paşa eski usulde jurnalcılık şeklinde te'dibiyeyi eminim ki zâtî âliniz de tasvib buyurursunuz"²⁹.

Albay Şefik Bey de ancak böyle bir hareket tarzıyla İstanbul Hükûmeti'ni uyarabileceğine inandığından tutuklamayı uygun görmüş, Hacı Şükrü Bey'in telgrafını alır almaz Kemal Paşa ile görüşmek için 18 Ağustos 1919'da Nazilli'ye gelmişti. Şefik Bey Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede, İstanbul Hükûmeti'nin Kuvâ-yı Milliye aleyhinde olmasının doğru olmadığını, İtilâf Devletlerinin askerî durumu sebebiyle açıkça yardım yapamasa da el altından yardım etmesi gerektiğini belirterek İstanbul'a bu konuda bir rapor yazmasını Kemal Paşa'dan istemiştir. Kemal Paşa da Balıkesir ve Uşak'tan Kuvâ-yı Milliye lehine İstanbul'a gönderdiği telgrafları göstererek Kuvâ-yı Milliye'ye yardım edilmesi gerektiğini İstanbul'a bildirdiğini, fakat İstanbul'un bunu anlamak istemediğini, kendisinin durumu anlatmak için İstanbul'a gitmek üzere serbest bırakılmasını istemiş ve Dahiliye Nezareti'ne bir rapor yazarak oradakilere okumuştur³⁰.

Şefik Bey, bu görüşmeden sonra, 16 Ağustos 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Kemal Paşa'nın tutuklanması işini araştırdığını, bunun Demirci Mehmed Efe ve Hacı Şükrü Bey hakkında İstanbul Hükûmeti'nin çıkardığı tutuklama kararına bağlı olduğunu, bu şahısların vatanın müdafaası için hayatlarını ortaya koymuşken hükûmetin böyle bir karar almasının garip olduğunu, Dahiliye Nezareti ile anlaşmıncaya kadar Paşa'yı Nazilli'de tutacaklarını bildirmiştir. Harbiye Nazırı S. Şefik Paşa bu telgrafa gönderdiği 20 Ağustos tarihli cevapta, Kemal Paşa'dan hiç bahsetmemiş, Efe'nin gizlice İstanbul'a gelerek kendisi ile gö-

29 Aker, 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali, II, s.186-188.

30 Aker, 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali, II, s.189.

rüşmelerini (!) kesinlikle şu sıralar Yunanlılara taarruzda bulunulmamasını istemiştir³¹.

Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa ise Şefik Bey'e gösterdiği telgraf metnini 20 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdi. Kuvâ-yı Milliyeyi haklı gösteren ve bölgedeki şikâyetlerin sebebini açıklayan bu telgrafi önemine binâen aynen vermeyi uygun buluyoruz:

Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Tarih-i Keşidesi: 21 Ağustos 1335/1919

Mahreci: Nazilli

16 Ağustos Cumartesi Nazilli'ye geldim. Derakab ahali ve Kuvâ-yı Milliye ile temas ettim. Bu havalide pek büyük nüfuza mâlik olan Demirci Mehmed Efendi ve Aydın'ı ikinci defa kurtaran Ali Haydar ve rüfeka-yı muhteremi Hüseyin Efendiler diğer refiki Nazilli eşrafından Ali Galip Efendi ve Hacı Şükrü Bey'le görüştim. Burası onyedü gün Yunan işgali altında kalmış, bu ahali tarif olmayan fenalığı gözleriyle görmüş ve hepsi bundan madden ve ma'nen müte'essir olmuş kimseler olduklarından sırf tarihte emsali geçmeyen bu fecayi'in tekrar etmemesi ve can ve ırz ve namuslarının muhafazası için pek kuvvetli bir şekilde ittihat ve ittifak eylemiş olup başkaca hiçbir çeşit maksatları bulunmadığını kasmle yemin ederim. Hele zât-ı akdes-i hazret-i padişahîye ve hükûmet-i seniyyelerine sadakat ve bağlılıkları her türlü tasvir ve tasavvurun üzerinde olup hükûmete hâsâ muhalefet şöyle dursun belki bütün kuvvetleriyle ona zahir olmakta ve hiçbir vakit bu havalide bu derece tesis edemeyen asayişi dahi mükemmel bir şekilde tesis eylemişlerdir. Bunların tek maksadları ayaklar altına alınan ırz ve namuslarını muhafaza eylemektir. Ancak hükûmetin bunlara ma'nen olsun hiçbir yardımda bulunmaktan başka her türlü araçla ve bilhassa Payitahtın bazı meş'um gazeteleriyle aşağılamaya kalkışması fevkalâde mucib-i ye'sleri olduğundan ancak hükûmetle aralarında yani kendi tabirleri vechle baba ile evlâd arasında hüsn-i te'lifi ve kendi iyi niyetleri ve vatanperanelerinin öz baba telâkki ettikleri padişahlarını ve

31 Aker, 57. Tümen ve Aydın Millî Cıdali, II, s.189-193.

hükûmet-i seniyyeye arz ve iblâğıyla bir yanlış anlaşılmanın izâlesine aracı olmam için birkaç gün kadar burada kalmamı benden ricâ eylemişler ve tarafımdan da bu yolda kabul ve va'ad edilmiştir. Binâenaleyh buradaki Kuvâ-yı Milliyeyi teşkil eden hamiyetdar ahali hakkında bazı vatan haini kimselerin dedikoduları neticesi olarak hükûmetçe bir kötü fikir beslenmekte ise bunun kat'iyyen yanlış olduğu şehadetimiz olduğu üzere tekrar arz ve temin eder ve hükûmete bu gibi şayiaların asıl ve esası olmadığı arz eylerim. 20 Ağustos 1335/1919

Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal³²

Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın Nazilli'de tutuklandığını haber alan Dahiliye Nazırı Adil Bey, emrindeki idare amirlerinden kumandanın hemen serbest bırakılması için teşebbüste bulunmalarını istemişti³³. Bu emir üzerine Denizli Mutasarrıfı Faik Bey hemen harekete geçmiş, Nazilli Müftüsü ve hey'et-i milliyeye ileri gelenleriyle görüşerek Paşa'nın serbest bırakılması için Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı nezdinde teşebbüste bulunmalarını talep etmiş, fakat bundan bir netice alamamıştı³⁴. Bundan sonra herşeyi gözü alan Faik Bey, yanına Denizli Ahz-ı Asker Kalem Reisi Miralay Tevfik Bey'i alarak 22 Ağustos'ta Köşk'te bulunan Kuvâ-yı Milliye karargâhına gitti. Burada bulunan Demirci Mehmed Efe ve Hacı Şükrü Bey'le görüştü³⁵.

Bu görüşme esnasında Faik Bey, yapılan muamelenin çirkinliğini, paşağa ve hükûmete muhalif olmadıkları halde bu hareketin maksatlarının anlaşılmasına sebep olacağını söyleyince oradakiler bu muamelenin ne hükûmete ve ne de paşanın şahsına olmadığını, amaçlarının bir miktar silah ve cephane elde etmek olduğunu, hükûmetin kendilerini teşhir ve tev-

32 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.10-14.

33 Bayar, **Ben de Yazdım**, c.VII, s.2275.

34 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.19.

35 Bayar'a göre Faik Bey Köşk'e gelmiş, fakat Faik Bey'i hiç sevmeyen Demirci Mehmet Efe onunla görüşmeyi reddetmişti. Hatta Faik Bey dönüştü istasyonda karşılaştığı Celal Bey'e, "Bütün bu işler senin başının altından çıkıyor. Kemal Paşa'yı bırakmazsan ben sana gösteririm. Başına neler gelir?" demişti. (Bayar, **Ben de Yazdım**, c.VII, s.2275-2276). Elimizde bulunan ve Faik Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 27 Ağustos 1919 tarihli telgrafta Faik Bey, Köşk'te Kuvâ-yı Milliye erkânı ile görüştiğini ve bu görüşmenin teferuatını anlatmaktadır.

kif etmelerinden dolayı müteessir olduklarını, paşayı bir-iki gün içinde serbest bırakacaklarını ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Faik Bey onlara Kemal Paşa'nın onların isteklerini yerine getirecek mevkide olmadığını, hükûmetin hareket-i milliye hakkında iyi düşüncelere sahip olduğunu ve Yunanlılara taarruzdan vazgeçmeleri gerektiğini söylemişti. Faik Bey bu teşebbüsünde de başarılı olmayınca eli boş olarak Nazilli'ye dönmüş ve Nazilli'de göz altında bulunan Ali Kemal Paşa ile kısa bir görüşme yapabilmıştır. Bu görüşmede Kemal Paşa'nın rahat olduğunu fakat yapılan muameleden dolayı biraz üzgün olduğunu görmüştü.

Ali Kemal Paşa'nın serbest bırakılmasına çok önem veren Faik Bey son bir teşebbüste bulunmuş, araya Demirci Mehmed Efe üzerinde nüfuzu bulunan Tavaslı Hüseyin Ağa'yı koymuş ve paşanın kısa süre sonra serbest bırakılacağına inandığını Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti. Faik Bey 27 Ağustos tarihli bu raporunda önemli noktalar üzerinde duruyor; Nazilli'nin tamamen Kuvâ-yı Milliye'nin nüfuzu altında bulunduğunu, hükûmetin bir şekilden ibaret olduğunu, Nazilli Kaymakamının değiştirilmesi gerektiğini aksi taktirde Kuvâ-yı Milliye'nin etkisini günden güne içerilere doğru genişleteceğini ve bunun sonunda hükûmetin pek büyük tehlikelerle karşı karşıya kalacağını bildiriyordu³⁶.

Faik Bey Nazilli'den Denizli'ye döndüğü gün, yani 23 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne başka bir telgraf daha göndermişti. O bu telgrafında, teşkilât-ı milliyenin "müdafaa-i vatan ve muhafaza-i ırz ve can endişesinden" doğduğunu, bu hareketin saltanata ve hükûmete bağlı olduğunu, hükûmete muhalefeti düşünmediklerini, hükûmetin de aynı fikirde olduğunu bu bölgedekilere tebliğ etmesi gerektiğini bildirmiştir³⁷.

Bütün bu uyarılara kulak asmayan Dahiliye Nazırı Adil Bey, 23 Ağustos 1919'da, Ali Kemal Paşa'nın 20 Ağustos tarihli telgrafına yazdığı cevapta, ahalinin Padişaha ve hükûmete bağlılıklarının bilindiğini, hükûmetin hedefinin de vatanın bütünlüğünü sağlamak olduğunu, fakat buna sapa ve çıkmaz yollardan ve herkesin kendi istediği gibi dav-

36 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.20.

37 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.16.

ranmasıyla gidilemeyeceğini, hükûmetin siyâsî teşebbüsleri sonucu bir hey'etin Yunan hareketini sınırlandıracağını, hükûmetin emirlerine kesinlikle uyulması gerektiğini, daha önce hükûmet emirlerine karşı gelenler hakkında hiçbir işlem yapılmayacağını, bundan sonra kimsenin kendi başına hareket etmemesini bildirerek görüşmelerde bulunmak ve icab edenlere gerekli tebliğin yapılması için Kemal Paşa'nın hemen İstanbul'a gelmesini istiyordu³⁸.

Adil Bey bu telgrafının bir yerinde ".....vatanımızı müdafa'a için toplanan erbab-ı hamiyetten vatanın müdafaası hususunda ne suretle istifade edebileceğimizi buradan ayrılırken zât-ı vâlânıza söylemişim. O suretle hem maksadı temine kâfi, hem de siyâsî mahzurlardan tamamen uzaktır..." diyordu. Bu sözler İstanbul'da Batı Kuvâ-yı Milliyesi hakkında alınan bazı gizli kararlar olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İstanbul ile bu yazışmalar olurken 25 Ağustos 1919'da Demirci Mehmed Efe Nazilli'ye çağrıldı. Demirci Mehmed Efe'nin özellikle yalnız gelmesi isteniyordu. Bu sefer için içine Denizli ve Nazilli'de İttihad ve Terakki Fırkası'na düşmanlığı bilinen Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na mensup İlhami Bey ve Doktor Mazhar Bey karışmışlardı. Bunlar Ali Kemal Paşa ile birlikte Demirci Mehmed Efe ile görüşerek Efeyi padişahçılık konusunda ikna etmişler ve İttihatçıların padişah aleyhine olduğuna inandırmışlardı. Hatta Demirci Mehmed Efe'ye "Umum Aydın ve Havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı" ünvanını vererek bunu bir mühüre kazdırmışlar ve efenin boynuna takmışlardı. Böylece onu kendi taraflarına çekmişlerdi. Bundan sonra Demirci Mehmed Efe bu bölgede milli teşkilât için çalışan Kâzım Nuri'yi tutuklatmış, Saraçoğlu Şükrü ve Celal (Bayar) beylerin bu bölgeden uzaklaştırılmasını sağlamıştı. Hacim Muhittin Bey, Celal Bey'e Akhisar Cephesi Milli Alay Kumandanlığı'nı teklif ederek bu görevi kabul ettirmişti³⁹.

Hacim Muhittin'in "Biz, vatanî olan bu meselede fırkacılığı merdut görüp el birliği ile çalışmak istedikçe herifler bizi zorla sevk ediyorlar...

38 B.O.A. DH.KMS. 53-3/1, lef.17-18.

39 Bayar, *Ben de Yazdım*, c.VII, s.213-216; Hacim Muhittin *Çarıkh'ın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s.52.

Bizansın son günleri aynen tekerrür ediyor!” tarzında anlattığı bu olay İstanbul Hükûmeti'nin bölgedeki amaçlarını göstermesi açısından son derece önemlidir. Celal Bayar, Hacim Muhittin Çarıklı ve 57.Tümen Komutanı Albay Şefik beyler hatıralarında bu konuya çok geniş yer ayırmışlar ve o zaman bu olay içerisinde bulunan şahitleri dinleyerek eserlerinde yer vermişlerdir. Bu üç kaynaktan şu özet bilgileri verebiliriz:

Nazilli'de Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensubu İlhami Bey (Bayar'a göre İstanbul'un casusudur) ve onun Denizli'deki kolu Doktor Mazhar Bey; Denizli Mutasarrıfı Faik Bey ve Ahz-ı Asker Reisi Tevfik Bey ile beraber Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın bu bölgeye geldiğini, Demirci Mehmed Efe ile görüşeceğini haber alınca uzun zamandır bekledikleri Kuvâ-yı Millîyeyi içinden çökerterek ele geçirme zamanının geldiğine inandılar. Özellikle İstanbul'un Ege'deki Kuvâ-yı Milliye aleyhine aldığı şiddetli kararlara rağmen Kemal Paşa'nın Nazilli'ye kadar gelerek Demirci Mehmed Efe ile görüşmek istemesi dikkat çekicidir ve cesaret isteyen bir harekettir. Orduyu o muhitte temsil eden Şefik Bey'i ortadan kaldırmak, planlarını uygulayabilmek için şarttı. Bu uğurda yaptıkları teşebbüsler sonuç vermeyince Şefik Bey'in Demirci Mehmed Efe ile, o da olmayınca Hacı Şükri Bey ile aralarını açmaya çalıştılar ve Demirci Mehmed Efe'ye verdikleri pâyeye ile bunu başardılar. Bundan sonra bölgede büyük nüfuzu olan Demirci Mehmed Efe'yi Mustafa Kemal Paşa aleyhine ve İstanbul Hükûmeti lehine doldurmaya başladılar. Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa Nazilli'de İlhami Bey ile yaptığı görüşmeler sonunda onun kendi menfaati peşinde koşan bir insan olduğunu anlamış, Nazilli'de tutuklu bulunduğu süre içerisinde herkesi İstanbul Hükûmeti lehine çevirmeyi başarmıştı. Kemal Paşa'ya göre Nazilli ve çevresindeki halk hareketinin başında saf bir efe vardı, İttihad ve Terakki taraftarları bu efeyi kendi amaçları uğrunda kullanıyorlardı, bu efelerin padişaha isyan etmeleri imkânsızdı. Esas büyük tehlike Sivas'ta başlayan hareketti ve bu sebeple bu harekete uymamak, Sivas Kongresi'ne delege göndermemek gerekiyordu. Aynı tarihlerde bu bölgede bulunan ve Mustafa Kemal Paşa aleyhine propaganda yapan İstanbul Merkez Kumandanı Ahmet Fevzi Paşa'nın çalışmalarını da bu fikirleri doğruluyordu.

Ali Kemal Paşa böylelikle üzerine düşen görevi yapmış oluyordu. Bu sırada içtimada bulunan Alaşehir Kongresi'nin de Nazilli Hey'et-i Merkeziyesi'ne yaptığı müracaatlar sonunda Alaşehir Kongresi Reisi Hacim Muhittin Bey Nazilli Hey'et-i Merkeziyesi'ne gönderdiği 26 Ağustos 1919 tarihli telgrafında, Ali Kemal Paşa'nın bu bölgeye inceleme yapmak için geldiğini ve bunu tamamlayabilmesi için serbest bırakılmasını istiyordu. Hacim Muhittin Bey olayın iç yüzünü 2 Eylül'de bizzat Kemal Paşa'nın kendisinden öğrenerek Hürriyet ve İtilâfçıların çevirdikleri dolapları görecekler⁴⁰. Ali Kemal Ağustos ayının son gününde serbest bırakıldı.

Ali Kemal Paşa'nın Nazilli'de tutuklu bulunduğu günlerde İstanbul'da büyük bir endişe vardı. Gazetelerde paşanın durumu hakkında değişik rivayetler yer alıyordu. Bu geziye büyük önem veren İstanbul gazeteleri Paşanın Nazilli'de bulunduğunu ve bir müddet daha kalacağını Dahiliye Nezareti'nden aldıkları bilgiye dayanarak veriyorlardı⁴¹. Bu endişelere Sabah Gazetesi 31 Ağustos 1919'da son vermiş, Paşanın üç-dört güne kadar İstanbul'a döneceğini yazmıştı⁴².

Ali Kemal Paşa'nın serbest bırakıldığını haber alan Dahiliye Nezareti, 1 Eylül'de Denizli Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta, Paşanın ne zaman İstanbul'a dönebileceğini soruyor, dönüş yolu üzerinde gerekli tedbirlerin hemen alınmasını, bu için çok önemli olduğunu bildiriyordu⁴³.

2 Eylül'de Denizli'den İstanbul'a hareket eden Kemal Paşa, Dinar'dan Afyonkarahisar'a oradan da trenle 4 Eylül'de İstanbul'a gelmiştir⁴⁴. Haydarpaşa garında kalabalık bir grup tarafından karşılanan Ali Kemal Paşa burada gazetecilerin gezisi hakkındaki sorularını cevaplamıştır. Onun gazetecilere verdiği demeç şu şekilde özetlenebilir:

Kuvâ-yı Milliye'nin amacı sadece Yunanlıların memleketlerinden çıkarılmasından ibarettir ve mensuplarını Yunanlılardan çok acı çeken bölge

40 Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları, s.46 ve 52.

41 İstiklâl, 22 Ağustos 1335/1919, No:230; 28 Ağustos 1335/1919, No:234.

42 Sabah, 31 Ağustos 1335/1919, No.10702.

43 B.O.A. DH. KMS. 53-3/1, İef.21.

44 İstiklâl, 4 Eylül 1335/1919, No:241; Sabah, 5 Eylül 1335/1919, No:10707.

halkı oluşturmaktadır. Reislerini bazı nüfuzlu efeler ile ordudan istifa etmiş olan bazı subaylar vücuda getirmektedir. Bunlar aslâ eşkiya değildirlere. Asayişli ihlal eden hiç bir şey yoktur, muntazam teşkilâtları vardır. Kumandanları Demirci Mehmed Efe, Hacı Şükrü Bey ve Yörük Ali Efe'dir. Yörük Ali yirmi yaşında olduğu halde yüz kişiye bedeldir. Asker bu işe katiyen karışmamaktadır. Halk bu mücadeleyi bizzat yapmaktadır. Padişaha ve hükûmete sâdıktırlar. Hiçbir siyasi meslek tanımayıp yalnız vatanları için çalışıyorlar. Kuvâ-yı Milliye efradı ve kumandanları ile uzun uzadıya görüşerek onlara hükûmetin durumunu ve padişahın onları düşündüğünü söyledim. Kuvâ-yı Milliye kesinlikle mahallî hükûmete müdahale etmemektedir. Yalnız Uşak'ta bazı olaylar meydana geldiyse de durum eski halini almıştır. Fırka propagandası diye bir şey yoktur, fırka meselesi olmadığı gibi, sosyalistlik gibi diğer meseleler de yoktur. Mustafa Kemal Paşa ile Kuvâ-yı Milliye arasında bir münasebet kurulmuş değildir. Hıristiyanlara çok iyi davranıyorlar. İtalyanlar bölgede herhangi bir tecavüze kalkışmamışlardır⁴⁵.

Kemal Paşa'nın İstanbul'a getirdiği haberlerin İstanbul Hükûmeti için önemi oldukça fazlaydı. Özellikle Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'nin Mustafa Kemal Paşa ile ilişkiye geçmemiş olması, halkın padişaha ve hükûmete bağlılığının bulunması Damad Ferid Hükûmeti'nin bu bölge üzerindeki planlarının uygulanabilirliğini gösteriyordu. Akşin bu konuda şu yorumu yapıyor: "Damad Ferid Hükûmeti'nin Batı Anadolu ulusal hareketiyle iyi ilişkileri sonuna dek devam edecektir. Böylece Milne'in isteğine uyarak 8 Ağustos'ta ulusal hareketin dağıtılmasını isteyen hükûmet, bir ay geçmeden Anadolu'daki ulusal hareketin bütünleşmemesi uğrunda bu hareketin bir bölümüne alkış tutmak zorunluluğunu duymuş oluyordu... Hazırlanan tasarıya göre Kuvâ-yı Milliye jandarmaya dönüştürülecekti⁴⁶.

45 İkdâm, 6 Eylül 1335/1919, No:8109. Times Gazetesi de 17 Eylül 1919 tarihli sayısında Kemal Paşa'nın izlenimlerini hiçbir yorum katmadan vermiştir. Ayrıca, bazı gazetelerde Ali Kemal Paşa'nın tekrar Batı Anadolu'ya gideceğini yazmışlarsada bu haber doğru çıkmamıştır. (Sabah, 12 Eylül 1335/1919, No:10714).

46 Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I, s.497-498.

Dikkati çeken başka bir nokta, Ali Kemal Paşa'nın gerek İstanbul'a gönderdiği telgraflarda, gerekse İstanbul gazetelerine verdiği demeçte, Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'ni devamlı övmesiydi. Bu veriler bize bunun da planlı bir parçası olduğunu gösteriyor. Çünkü, Batı Anadolu halkı devamlı surette hükûmetin ilgisizliğinden ve İstanbul'un kendilerini yanlış anladığından şikayetçi idi. Özellikle kamuoyunun kendilerini çete olarak göstermesine tahammülleri yoktu ve bu sebeplerden dolayı İstanbul Hükûmeti'nden uzaklaşmışlardı. Onların bu fikirlerinin ortadan kaldırılması ve İstanbul'a yakınlştırılmaları gerekiyordu. Gönderilen telgraflar ve verilen demeçlerle bunun temin edilmesi hedeflenmiş olabilirdi.

İstanbul Hükûmeti açısından çok önemli olan bu gezi sezonunda, Batı Kuvâ-yı Milliyesi idarî teşkilatında bölünmeler başladı. Bölgedeki Hürriyet ve İtilafçıların da etkisiyle saf efeler siyaset içerisine çekilmiş, bunların hükûmete bağlanması pahasına düşman karşısındaki milli cephe parçalanmıştır. Halkta Yunanlılara karşı taarruz etmeme hissi uyandırılarak onların kolayca bölgeyi işgal etmeleri sağlanmıştır. Kemal Paşa'nın seyahatinden sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri devamlı olarak Demirci Mehmed Efe'yi kendi taraflarına çekerek ve Kuvâ-yı Milliye'yi içeriden yıkararak, gerçek anlamda mücadeleye atılmış olanları Demirci Mehmed Efe'den uzaklaştırmışlardır. Celal (Bayar) Bey, Akhisar Milli Alay Kumandanlığı görevini almak zorunda kalmış, Hacı Şükrü Bey'in Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığı görevine son verilmişti. 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey de bu suretle devre dışı bırakılmış, onun istifa etmek istemesine sebep olunmuştur.

İstanbul Hükûmeti'nin bu planlarına karşılık Sivas Kongresi'nden sonra Hey'et-i Temsiliye tarafından 23 Ekim 1919'da Batı Anadolu'da 23. ve 57. Tümenlerin idareleri Albay Refet (Bele) Bey'e verilmiş, Kasım ayında 12. Kolordu Kumandanlığı'na Albay Fahrettin Bey atanmış, böylece bölgede milli bir cephe oluşturulmaya çalışılmıştır⁴⁷. Bölgede düzenli orduya geçişle birlikte İstanbul Hükûmeti'nin bu hesapları boşa çıkarılmıştır.

47 Türk İstiklâl Harbî, C.II, Batı Cephesi 2.Kısım, s.108.